

Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
Комунальна науково-методична установа
«Березнівський районний методичний кабінет»
Березнівської районної ради
Березнівська загальноосвітня I-III ступеня школа №2

**Конкурс-ярмарок педагогічної творчості
Номінація «Музичне мистецтво»**

***Розвиток творчої
активності
школярів
засобами музичного
мистецтва***

**Прокоф'єва Валентина
Василівна
вчитель музичного
мистецтва**

Березне - 2013

Прокоф'єва В.В. Розвиток творчої активності школярів засобами музичного мистецтва. Навчально-методичний посібник. – Березнівська загальноосвітня I-III ступенів школа №2 – Березне, 2013. – 36 с.

У навчально-методичному посібнику розкрито шляхи розвитку творчих здібностей школярів засобами музичного мистецтва. Подано методичні та практичні рекомендації, які можуть допомогти при проведенні уроків музичного мистецтва, методи і засоби впливу на внутрішній світ дитини, формування її інтересів, уподобань, що створюють позитивне ставлення до навколишнього світу, розкривають творчу уяву та образне мислення.

Особлива увага звертається на розвиток творчої активності школярів через уроки музичного мистецтва та участь школярів в МАНМР.

Навчально-методичний посібник розрахований на педагогічних працівників навчальних закладів, ліцеїв, гімназій.

Рецензент: Гордієвич Г.В., заступник директора з навчально-виховної роботи Березнівської загальноосвітньої I-III ступенів школи №2

Рекомендовано науково-методичною радою комунальної науково-методичної установи «Березнівський районний методичний кабінет» Березнівської ради (Протокол №2 від 8 лютого 2013 року)

- 1. Прізвище, ім'я, по батькові :** *Прокоф'єва Валентина Василівна*
- 2. Які навчальні заклади закінчила, у якому році, спеціальність за дипломом:** *Рівненський державний педагогічний інститут ім. Д. З. Мануїльського, учитель музики ,1984 р.,учитель початкових класів, 1990 р.*
- 3. Адреса досвіду:** *Березнівська загальноосвітня школа №2 I-III ст.*
- 4. Стаж роботи:** *педагогічний – 26 років;*
- 5.Кваліфікаційна категорія:** *вища*
- 6. Нагороди:**
*Грамота Березнівської районної державної адміністрації та районної ради (2007),
Грамота районного відділу освіти(2004)*

Зміст

Вступ	3
I. Розвиток творчої активності школярів засобами музичного мистецтва	
1. Формування особистості дитини як важлива форма виховання творчої особистості.	7
2. Про мистецтво вести урок	8
3. Творчість вчителя й учня (з досвіду роботи)	11
4. Слухання музики	14
5. Музика - діти – учитель	18
6. Спів як стан душі	22
7. Імпровізація	25
8. Пластичне інтонування	27
9. Розвиток творчої активності школярів через участь в МАНМР	30
II. Висновки.	36
III. Використана література	37
Додатки	

Вступ

“Дитина, що випробувала радість творчості навіть у самому мінімальному ступені, стає іншою, чим дитина, що наслідує актам інших.”

Б.Асафьев

Багато таланту, розуму й енергії вклали в розробку педагогічних проблем, зв'язаних із творчим розвитком особистості, у першу чергу особистості дитини, педагоги 20-х і 30-х років: А.В.Луначарский, П.П.Блонский, С.Т.Шацкий, Б.Л.Яворский, Б.В.Асафьев, Н.Я.Брюсова. Спираючись на їхній досвід, збагачений піввіковим розвитком науки про навчання і виховання дітей, кращі педагоги на чолі з “старійшинами” - В.Н.Шацкою, Н.Л.Гродзенською, М.А.Румер, Г.Л.Рошалем, Н.И.Сац продовжували і продовжують теоретично і практично розвивати принцип творчого розвитку дітей і юнацтва.

Творчий початок народжує в дитині живу фантазію, живу уяву. Творчість по природі своїй заснована на бажанні зробити щось, що до тебе ще ніким не було зроблено, чи хоча б те, що до тебе існувало, зробити по-новому, по-своєму, краще. Інакше кажучи, творчий початок у людині - це завжди прагнення вперед, до кращого, до прогресу, до досконалості і, звичайно, до прекрасного в найвищому і широкому змісті цього поняття.

От такий творчий початок мистецтво і виховує в людині, і в цій своїй функції воно нічим не може бути замінено. По своїй дивній здатності викликати в людині творчу фантазію воно займає, безумовно, перше місце

серед усіх різноманітних елементів, що складають складну систему виховання людини. А без творчої фантазії не зрушиться з місця в жодній області людської діяльності.

Нерідко від батьків і навіть від учителів-вихователів можна почути такі слова: “Ну навіщо він витрачає дорогий час на твір віршів - у нього ж немає ніякого поетичного хисту! Навіщо він малює - з нього все рівно художник не вийде! А для чого він намагається складати якусь музику - адже це не музика, а нісенітниця якась виходить!..”

Яка у всіх цих словах величезна педагогічна омана! У дитині треба обов'язково підтримувати будь-яке його прагнення до творчості, якими б наївними і недосконалими не були результати цих прагнень. Сьогодні він пише нескладні мелодії, не вмючи супроводити їх навіть самим найпростішим акомпанементом; складає вірші, у яких коряві рими відповідають корявостям ритмів і метра; малює картинки, на яких зображені якісь фантастичні істоти без рук і з однією ногою...

Тільки не здумайте посміятися над цими проявами дитячої творчості, якими б смішними вони вам не здалися. Це було б найбільшою вашою педагогічною помилкою, яку тільки можна зробити в даному випадку. Адже за всіма цими наївностями, нескладностями і корявостями криються щирі творчі устремління дитини, найсправжніші прояви його тендітних почуттів і думок, що ще не сформувалися.

Він, можливо, не стане ні художником, ні музикантом, ні поетом (хоча в ранньому віці це дуже важко передбачати), але, можливо, стане відмінним математиком, лікарем, чи вчителем, і отоді добродійно дадуть про себе знати його дитячі творчі захоплення, добрим слідом яких залишиться його творча фантазія, його прагнення створювати щось нове, своє, краще, що рухає вперед справу, якій він вирішив присвятити своє життя.

Про величезну роль мистецтва, творчої фантазії в розвитку наукового мислення свідчить хоча б той разючий факт, що значна частина

науково-технічних проблем висувалася спершу мистецтвом, а вже потім, часто через сторіччя і навіть тисячоліття, зважувалася наукою і технікою.

Розмова про виховання в людині творчого початку веде нас до дуже важливої й актуальної у наших умовах проблеми: про розходження між фахівцем-творцем і фахівцем-ремісником. Ця найвищою мірою важлива проблема найтіснішим чином пов'язана з проблемами естетичного виховання.

Справжній фахівець-творець відрізняється від рядового фахівця-ремісника тим, що прагне створити щось поверх того, що йому “по інструкції” покладено створювати. Ремісник же задовольняється тим, що створює лише те, що йому покладене - “звідси і до сюди”. До більшого і до кращого він ніколи не прагне і не хоче обтяжувати себе подібними прагненнями. Його не можна обвинуватити в поганій роботі - адже він робить усе, що йому покладене, і, може бути, навіть добре робить. Але таке, узагалі ж формальне відношення до своєї праці, у якій би області це не було, не тільки не рухає життя вперед, але навіть служить гальмом, тому що стосовно життя стояти на місці не можна: можна тільки чи рухатися вперед, чи відставати.

Наявність чи відсутність у людині творчого початку, творчого відношення до своєї праці і стає тим вододілом, що проходить між фахівцем-творцем і спеціалістом-ремісником.

Це необхідно підкреслити з усією ясністю, тому що доводиться іноді чути більш ніж дивну думку, начебто існують професії “творчі” і професії “нетворчі”. Найбільша омана і омана це на практиці приводить часто до того, що людина, що займається нібито нетворчою роботою, вважає себе вправі не творчою відноситися до своєї праці.

Я не знаю такої області, такої професії, де не можна було б виявити творчий початок. І коли говорять, що учнів - випускників загальноосвітньої школи треба орієнтувати на ту чи іншу професію, я думаю, забувають про головне: про те, що з першого класу школи треба

вселяти учням думку, що немає поганих професій, як немає і професій нетворчих, що, працюючи в будь-якій професії, кожний з них зможе відкрити новий, хоча б і маленький світ. А от якщо буде працювати по ремісничому, не творчо, то й у самій “творчій” професії нічого путнього не створить.

Тому найважливіша задача естетичного виховання в школі - розвиток в учнів творчого початку, у чому б воно не виявлялося - у математиці чи в музиці, у фізиці чи в спорті, у суспільній роботі чи в шефстві над першокласниками. Творчий початок відіграє величезну роль у самих класних заняттях. Це знають усі гарні педагоги. Адже там, де з'являється творча ініціатива, там завжди досягається економія сил і часу й одночасно підвищується результат.

1. Формування особистості дитини як важлива форма виховання творчості

Формування особистості людини - це послідовна зміна й ускладнення системи відносин до навколишнього світу, природи, праці, інших людей і до себе. Воно відбувається протягом усього життя. Особливо важливий при цьому дитячий і юнацький вік.

Розвиток людини як особистості здійснюється всебічно і цілісно в єдності його фізичних і духовних сил. Психологія і педагогіка стверджують, що людська особистість формується і розвивається в діяльності і спілкуванні. Ведучі риси особистості розвиваються в результаті зовнішнього впливу на особистість, її внутрішній світ.

Розвиток людини - це процес кількісної і якісної зміни, зникнення старого і виникнення нового, джерело і рушійні сили якого сховані в суперечливій взаємодії як природних, так і соціальних сторін особистості.

Природна сторона людини розвивається і змінюється протягом усього його життя. Цей розвиток і зміни носять віковий характер. Джерело соціального розвитку особистості знаходиться у взаємодії особистості і суспільства.

На формування особистості впливають три фактори: виховання, соціальне середовище і спадкоємні задатки.

Виховання розглядається педагогікою як ведучий фактор, тому що це спеціально організована система впливу на підростаючу людину для передачі накопиченого суспільного досвіду.

Соціальне середовище має переважне значення в розвитку особистості: рівень розвитку виробництва і характер суспільних відносин визначають характер діяльності і світогляд людей.

Задатки - особливі анатомо-фізіологічні передумови здібностей до різних видів діяльності. Наука про закони спадковості - генетика - розкриває наявність у людей сотні різних задатків - від абсолютного слуху, виняткової зорової пам'яті, блискучої реакції до рідкої математичної і художньої обдарованості.

Але самі по собі задатки ще не забезпечують здібностей і високих результатів діяльності. Лише в процесі виховання і навчання, громадської діяльності, засвоєння знань і умінь у людини на основі задатків формуються *здібності*. Задатки можуть реалізуватися лише при взаємодії організму з навколишнім соціальним і природним середовищем.

Творчість припускає наявність в особистості *здібностей, мотивів, знань і умінь*, завдяки яким створюється продукт, що відрізняється новизною, оригінальністю, унікальністю. Вивчення цих властивостей особистості виявило важливу роль *уяви, інтуїції*, неусвідомлюваних компонентів розумової активності, а також потреби особистості в *самоактуалізації*, у розкритті і розширенні своїх творчих можливостей.

2. Про мистецтво вести урок

“Кожний з нас більш людина в тім, як він відчуває, чим як він думає.”

Шкільна програма “Музичне мистецтво” націлює вчителя на виховання в школярів музичної культури як частини їх загальної духовної культури. При такій постановці мети музичного виховання особливо важливо володіти мистецтвом своєї професії. “Є мистецтво і є творчість»,- говорив В.Немирович-Данченко. Це протиставлення не випадкове. Воно закономірно виникає тоді, коли мова йде не про зовнішній, а про глибинні творчі процеси в мистецтві. Так, творчий урок музики стає антитезою іншого уроку, у якому панує ремесло, нехай навіть саме вміле. У зв'язку з

цим і виникає проблема “зовнішнього” і “внутрішнього” у мистецтві ведення уроку музики. Одна справа, якщо урок - лише привнесення деяких нових слухових додавань до музичних вражень школярів. Інша справа, якщо це - особлива, неповторна зустріч з мистецтвом. Проблема “зовнішнього” і “внутрішнього” на уроках музичного мистецтва

є по суті реальне взаємовідношення. Музики як мистецтва і Мистецтва проведення уроку музики.

Сучасний досвід ведення уроку в школі переконливо показує, що вчитель може бути щирим творцем тільки тоді, коли щохвилини зв'язує нерозривною ниткою зігране, проспіване чи висловлене їм зі своїм внутрішнім світом, зі своїм життєвим досвідом.

Якщо вчитель, продумуючи урок, не бере в якості “матеріалу” самого себе, свої почуття, думки, досвід, то як йому знайти грань між зовнішнім - холодним, байдужим, і внутрішнім - глибоко пережитим, відчутим?

Усяка художньо-педагогічна задача, ідея уроку повинна бути органічна для вчителя, глибоко їм пережита і, найголовніше, ототожнена зі своїм “я”. Цей процес складний, але лише його наявність перетворює урок у дійсну правду мистецтва. Недарма К.Станіславський, що різко відокремлював правду мистецтва від фальші, писав: “Немає нічого болісніше обов'язку будь-що утілювати чуже, неясне, поза тобою знаходжуване”. Природно, у художній творчості варте тільки те, що підказано процесом справжнього переживання, і тільки тоді може виникнути мистецтво. Це повною мірою варто віднести до педагогічного процесу на уроці. Щире занурення в художній образ, його усвідомлення тісно пов'язано з процесом переживання, з умінням пропустити через себе, з відчуттям інтонацій музичного твору як своїх власних.

Я вважаю, що для уроку мистецтва психологічна, технічна, інтелектуальна, професійна підготовка недостатні. Необхідно підготуватися до уроку ще й емоційно.

Особливо важливо в емоційній стороні професійної майстерності вчителя музики уміння знайти вірний тон уроку. Термін “задати тон” бесіді, виконанню здавна існує в мистецтві. Це поняття зв'язується з емоційним центром творчого процесу. Знайти вірний тон, що був би присутній і був би своєрідним на кожному уроці, - одна з найскладніших задач підготовки вчителя в даний час.

Співвідношення зовнішнього і внутрішнього в мистецтві ведення уроку може успішно реалізуватись через формування у вчителя акторської майстерності.

. В учнях важливо збудити відчуття ідеї, але для цього необхідні засоби, що впливають не стільки на розум, скільки на почуття. Акторська майстерність у цьому відношенні має найбагатші можливості.

З педагогічної точки зору в підготовці вчителя музики важлива та частина спадщини К.Станіславського, що тісно зв'язана з мистецтвом переживання. Переживання як органічної єдності інтелектуального й емоційного в людині. Для педагога музики надзвичайно важливо навчитися свідомо керувати підсвідомою творчою активністю своєї психіки, тому що багато процесів у мистецтві й у художньому розвитку дитини зв'язані з підсвідомістю, з інтуїтивним, але адекватним збагненням прекрасного, поза його розкладанням на окремі елементи.

Для вчителя музики надзвичайно важливо *вміти бути виразним у всіх своїх проявах, уміти знаходити адекватну зовнішню форму вираження пережитих їм почуттів, емоцій*. Тому педагогу необхідно навчитися не боятися визначати словами, виразними рухами, мімікою те, що важко вловимо у творі мистецтва - його красу, найтонше мереживо його образів.

“В акторському мистецтві, як у всякому іншому, не досить внутрішнього спонукання, а потрібно уміння цьому спонуканню коритися, не досить почувати, а треба уміти втілити, не досить випробувати, треба уміти випробуване показати”.

“...Зовнішній жест, будучи лише відображенням внутрішнього щиросердечного руху, що його породжує і керує їм, повинний уступати йому в розвитку. Тобто, можете дати більш того, що даєте, але ніколи не давайте більш того, що можете, ні навіть усе, що можете”

“Немає нічого гірше, як жест, коли він не виправданий”.

3. Творчість вчителя й учня

Музика і життя - це генеральна тема, свого роду, “надзадача” у шкільних заняттях музикою. Вона повинна пронизувати всі заняття у всіх ланках від першого до останнього класу. Музичний матеріал, що звучить на заняттях, коментарі вчителя, спостереження і міркування самих учнів, що направляються вчителем, - усе повинно допомагати поступовому рішенню цієї “надзадачі”.

Найважливішою особливістю програми є її *тематична побудова*.

Творчо підходячи до програми, я ні в якому разі не руйную її тематичну побудову, тому що послідовний розвиток визначених тем - основа основ даної програми.

При цьому з різних видів навчальної діяльності в кожному випадку обираються найбільш необхідні, і усі вони зв'язуються в єдиний тематичний вузол. Окремі види діяльності, мої коментарі і питання, відповіді учнів - словом усе, що звучить, усе, що відбувається на уроці, підкоряється основній темі як загальній закономірності, що поєднує всі окремі випадки.

Таким чином, урок перестає розпадатися на мало зв'язані один з одним складові частини. Які-небудь членування уроку, зв'язані з робочим планом його проведення, можуть існувати лише у свідомості вчителя, але ні в якому разі не у *свідомості учнів*. Для них *урок музики завжди повинен бути цілісним, об'єднуючим усі вхідні в нього елементи в єдине поняття: музика, музичне мистецтво*.

Вільне від схеми, творче комбінування складових частин уроку в єдине музичне заняття дає можливість вносити в урок будь-які контрасти, необхідні для підтримки уваги учнів, атмосфери творчої зацікавленості. *Нехай учитель буде вільний від влади схеми, що вимагає від нього стандартного графіка проведення уроку. Але відсутність стандарту, штампна, трафарету не означає відсутність системи, а творча воля вчителя не рівнозначна сваволі, хаосу, анархії.*

Перед учителем музики стоїть непроста задача: об'єднати всі елементи, з яких складається урок, підкорити їх основній темі уроку, чверті, року, усього шкільного курсу, не загубивши при цьому специфічну логіку розвитку, властиву кожному з цих елементів окремо.

Тематична побудова програми дає в руки вчителю дві істотних

переваги. По-перше, він одержує можливість вільно маневрувати в рамках четвертної програми і програми всього року, не виходячи за межі основних тем. По-друге, він озброюється

“тематичним компасом”, що допомагає йому ясно бачити напрямок занять протягом усього року і полегшує рішення дуже важливої задачі в області естетичного виховання - установлення *критерію вимог* до учнів.

Можливість “вільного маневрування” при орієнтації на ”тематичний компас” дається вчителю не тільки для поліпшення навчально-виховного процесу в цілому, але, насамперед, щоб допомогти йому в рішенні однієї з найважливіших задач музичного виховання в школі - *творчого розвитку учнів.*

* * *

Вимога гуманізації навчання, висунута психологами і педагогами, привертає велику увагу до розвитку творчих здібностей дитини, кращих його особистісних якостей. Дати знання, розвинути навички й уміння - не самоціль. Набагато важливіше - розбудити інтерес до пізнання. *Виховання творчої особистості* - одна з найважливіших задач, що стоять переді мною.

Тільки *самостійна творчість дітей* на уроці розбудить їх дремаючі здібності. Багато уваги приділяється видам діяльності, що розвиває саме творчу активність дитини. На уроках вчитель прагне разом зі слуханням музики і вокально-хоровим виконанням приділяти значне місце пластичному інтонуванню, імпровізації, інструментальному музикуванню, драматизації.

Видатний педагог-музикант Д.Кабалевський писав: “Всебічно розвиваючи різні форми прилучення школярів до музики, завжди треба мати на увазі, що в основі кожної з цих форм лежить емоційне, *активне сприйняття музики*. Сприйняття музики не можна зводити до одного з “видів діяльності” учнів, ... активне сприйняття музики - основа музичного виховання в цілому, усіх його ланок.” Таким чином, виникає подвійний зв'язок: сприйняття музики - усі види музичної діяльності; зв'язок, що і обумовлює нерозривність і єдність усієї музичної діяльності учнів.

Дійсне, відчуте і продумане сприйняття музики - одна із самих активних форм прилучення до музики, тому що при цьому активізується внутрішній, духовний світ учнів, їх почуття і думки. Поза сприйняттям музика як мистецтво взагалі не існує. Безглуздо говорити про неабиякий вплив музики на духовний світ дітей і підлітків, якщо вони не навчилися чути музику як змістовне мистецтво, що несе в собі почуття і думки людини, життєві ідеї й образи.

4. Слухання музики

*“Вплив музики на дітей
благодатно, і чим раніше вони почнуть
випробувати його на собі, тим краще
для них.”*

В.Г.Белінський

Уміння чути музику і міркувати про неї вчитель виховує в дітях із самого початку шкільних занять музикою. Уже на першому уроці першого року навчання в класі повинен бути встановлений непорушний закон: коли в класі звучить музика, жоден із дітей не повинен піднімати руки. При цьому необхідно, щоб діти відразу ж зрозуміли, що вони повинні виконувати цей закон не тому, що того вимагає дисципліна, а тому, що коли звучить музика, тільки уважно стежачи за її звучанням, можна глибоко сприйняти її і по-справжньому зрозуміти.

Учитися чути музику учні повинні безупинно протягом всього уроку: і під час співу, і під час гри на інструментах, і в моменти, що вимагають найбільшої уваги, зосередженості і напруги щиросердечних сил, коли вони виступають у ролі власне слухача.

Розуміючи проблему розвитку музичного сприйняття, педагог протягом усього заняття спонукує дітей прислухатися до звучної музики. Тільки тоді, коли діти будуть почувати й усвідомлювати характер музики, виражати його у своїй творчій діяльності, придбані навички й уміння підуть на користь музичному розвитку.

Творчість дітей базується на яскравих музичних враженнях. Слухаючи музику, дитина завжди чує не тільки те, що в ній самій міститься, що закладено в ній композитором (і, звичайно, виконавцем), але і те, що під її впливом народжується в його душі, у його свідомості, тобто те, що створює вже його власну творчу уяву. Так, прослуханий добуток

народжує в ньому складний сплав об'єктивного змісту музики і суб'єктивного її сприйняття. До творчості композитора і до творчості виконавця приєднується творчість слухача!

От приклад розбудженої музикою творчої уяви. Коли, у зв'язку з темою уроку в першому класі школи (“Марш”), мені довелося зіграти перші такти жалобного маршу Шопена, майже всі діти відразу ж сказали, що це “похоронний марш” і що музику цю вони раніш уже чули. Потім один хлопчик став розповідати, як під цю музику в селі ховали його дідуся. Для цього хлопчика шопенівська музика була змістовніша, багатша, ніж для тих, для кого вона була просто “похоронним маршем”. Для нього це була не тільки музика, але і частка його власного життя, тому хвилювала більше й у свідомість входила глибше.

Уява в дітей, як правило, яскрава, жива, і “музичні картинки” вони слухають із задоволенням, причому найчастіше вчитель просить їх слухати з закритими очима, щоб не відволікатися, а побачити музику у своїй уяві.

Мої спостереження над дітьми змушують мене засумніватися в правильності широко розповсюдженої в музичній педагогіці думки, начебто діти легше засвоюють програмну музику, ніж музику, що не має програмних назв. Я думаю, що вони легко засвоюють не програмну музику, а програмні заголовки. У цих випадках програма не тільки не активізує музичне сприйняття дітей, але найчастіше паралізує його.

От чому для творчого розвитку дітей, граючи їм програмну музику (це, звичайно, повинна бути дуже гарна, яскраво образна музика, з дуже точною авторською назвою), не треба повідомляти попередньо її назви, для того щоб вони спершу визначили характер самої музики, а вже потім спробували дати їй свою назву, виходячи з того, що ними було почуто, відчуте й осмислене.

Відповіді дітей дають представлення про ступінь розвитку їхнього музичного сприйняття. Так, наприклад, відбулося з фрагментом з “Ранку” Гріга. Діти по-різному називали його: “Весна”, “Схід сонця”, “Квіти

розпускаються”, “Ранок у лісі”. Вчитель поступово підводить їх до правильної назви. Потрібно обережно і ненав'язливо наблизити слухачів до музики, а не повести їх у світ далеких від музики наївних фантазій. Не можна нав'язувати слухачам у якості “програми” твору свої власні тлумачення, засновані на суб'єктивних асоціаціях. А чуйна “підказка” може оживити творчу уяву, інтелект і пам'ять дитини і тим самим принести добрі плоди.

Я часто практикую творчі роботи на музичні теми (особливо в старших класах). Самостійні міркування учнів повинні бути ретельно підготовлені їх думками, творчому сприйняттю повинен бути заданий визначений напрямок, щоб не стискувати уяви дітей, не обмежувати їхнє асоціативне мислення.

Приведу кілька цікавих, глибоких міркувань учнів про “Місячну сонату” Л.Бетховена (1 ч.):

Я думаю, що ця музика має глибокі почуття. Вона проникає в мене, зачіпаючи кожен струну моєї душі. (Люшин М.)

По-моєму, ця соната розповідає про той момент у житті композитора, коли любов повелась суворо з ним. Він засмучений. Але сподівається, що усе пройде, і він зустрине ще людину, з якою буде щасливий. (Пилипака М.)

Музика переповнена смутком, сумом, незбутніми мріями. Може, в сонаті розповідається про безмовну любов композитора? На початку він ще плакає якісь надії, але ближче до кінця вони поступово вгасають. І закінчується 1 частина безвихідністю. (Евчик Л.)

Різні діти, різні висловлення. Відразу відчувається індивідуальність автора кожної роботи.

Це тільки деякі форми спілкування дітей з музикою, що спрямовані на розвиток творчої уяви, на розвиток сприйняття музичного образу, а через нього - на сприйняття різних сторін життя.

* * *

Бажання висловити свої думки і почуття не може з'явитися в дітей, якщо немає інтересу до уроку і до музики взагалі. Учитель повинен створити атмосферу довіри, доброзичливості - бесіди і дискусії з ініціативи самих дітей виникають на уроках тоді, коли в них пробуджується бажання висловитися, коли вони відчувають необхідність спілкування з учителем.

Як позбавити нудьги на уроці себе і своїх учнів? Як заразити їхньою власною творчістю? Уся справа в атмосфері уроку. Не в моїх навичках - у вокальних, піаністичних, диригентських, а в умінні ладити з дітьми, поважати в них творчу особистість, допомогти розкрити себе, навіть в умінні слухати їх, посміхатися їм і прощатися з ними наприкінці уроку чи навчального року.

Хочу підкреслити думку про атмосферу уроку і тих методів, що допомагають "планомірно і поступово ввести дитину в музику, прилучити до неї" (Н.Л.Гродзенська). Методи активізації можуть бути всілякими, головне - будити дитячу увагу й уяву, сприяти зародженню любові до музики і її розуміння.

Викликана вчителем активність класу може служити одним з найважливіших критеріїв його педагогічної майстерності. Активність ця, звичайно, не вичерпується кількістю, швидкістю і навіть змістовністю відповідей на поставлене питання. Усі форми музичних занять у школі повинні сприяти творчому розвитку учнів, тобто виробляти в них прагнення до самостійного мислення, до прояву власної ініціативи, прагнення зробити щось своє, нове, краще.

5. Музыка-діти-учитель

*“Повнота спілкування - вища
радість життя.”*

А.Швейцер

Для предмета “Музичне мистецтво” спілкування - одне з центральних понять. Це насамперед взаємодія вчителя й учнів, що має особливе емоційно-змістовне фарбування. Спілкування на уроці музики можна визначити і як спільну творчу діяльність учнів і вчителя, спрямовану на розкриття життєвого змісту музики, досвіду моральних відносин, закладеного в ній.

Різноманітна палітра взаємин з'являється на уроці: між музикою, вчителем і учнями; між вчителем і учнями; між дітьми в колективних формах діяльності. Але все це різноманіття багатогранне й образно виражене в словах Асаф'єва про те, що музика “полягає й існує в єдності і співвідношенні творчості, виконавства і слухання через сприйняття.

Великої уваги вчитель приділяє слову про музику, тому що значення словесного методу в музичному вихованні дуже велике. Слово про музику повинне бути яскравим, образним, але гранично точним, спрямованим на творчу фантазію дитини.

Прослухано музику, задане питання - і немає відповіді. Я не кваплюся з підказкою. Спираючись на музичний і життєвий досвід дітей, я разом з ними шукаю художньо-образні зв'язки змісту даного твору з живописом, літературою, природою, життям. Діти відчують, усвідомлюють і відповідають. Більше того, з огляду на специфіку уроку музики, вчитель використовує не тільки питання як традиційну форму спілкування, а висловлення-роздум, висловлення-проблему, ставлення-висловлення-відношення. Деяких учнів важко залучити до загальної розмови на уроці. Самолюбство, що часом болісно виявляється в

підлітковому віці, сковає таких дітей, вони соромляться виражати свої думки, боячись виглядати смішними. Вчитель повинен відноситися до них з особливою увагою, терпінням, заохочуючи їх спроби висловитися про музику.

Важливо розуміти природу колективного міркування дітей про прослухану музику, враховувати закономірності спілкування в створенні колективного відношення до музики. Міркування дітей на уроці музики - це діяльність, що випливає з художнього спілкування з музикою і яка продовжує його.

Художня і педагогічна цінність питання полягає в можливості дати на нього різні правильні відповіді, у його багатоплановості і творчій основі. І тоді творчість виявляється в дітях уже з першого класу у своєрідності відповідей. Міркуючи про характер пісні “Бабак” Л.Бетховена, діти відповідають: “Смутна, ніжна, спокійна, тиха, повільна, ласкава, красива”, “Це дуже сумна пісня”, “Мені шкода бідного самотнього шарманщика”. Усі діти є під впливом музики: вони разом діють, відтворюють її образ, розкриваючи своє відношення. При цьому чудово, якщо колективне міркування будуть “збирати” самі діти. Тобто не вчитель об'єднає те, що вони сказали, а хтось з учнів. Перевага колективних форм роботи на уроці музики створює об'єктивні передумови для глибокого всебічного особистісного спілкування дітей, взаємовпливу їх один на одного. От чому необхідно почувати, розуміти і зберігати індивідуальність, неповторність кожної дитини.

Для вчителя повинен бути важливий не тільки зміст, але й інтонація мови учня. Мовна інтонація, тісно зв'язана з проявами психічного життя дитини, дає можливість почути багато цікавого. Вже в самій емоційній забарвленості мови - замилюванні, радості, байдужості, роздратованості виражається відношення дитини до музики, до моральної проблеми. Дуже важливо спостерігати за розвитком образності й інтонаційної виразності

мови учня на уроці. Це одне з найважливіших джерел пізнання творчої діяльності дітей.

Але вчитель не зводить спілкування тільки до мовної діяльності. Буває в класі така тиша, що більше всяких слів “скаже” про те, що спілкування відбулося. Діти не просто мовчать, вони залишаються “жити” у музиці, що пролунала. Так само як пауза - це не перерва в музиці, так і мовчання класу - не перерва в сприйнятті, а продовження роботи почуттів і думок дітей. Така пауза надзвичайно важлива на уроці. Тому я не могла порушити таку тишу після звучання органної фуґи І.С.Баха в шостому класі. Одиного разу я спостерігала, як, немов заворожені, шестикласники сиділи, слухаючи при свічах “Реквієм” В.А.Моцарта. Думаю, що це не забудеться, залишиться на довгі роки в їхній душі як щось невимовно прекрасне.

Ще одна форма вільного творчого прояву особистості дитини, його інтересів і схильностей присутня на уроках. Це ведення “Щоденника музичних вражень”, де діти відбивають свої міркування. Діти його заводять з третього класу. На початку відчувається скутість і обмеженість думок, але, щоб допомогти дітям, я даю їм план, у якому є питання про автора твору, про зміст музики і про виконання. Також я даю можливість виявити себе у творчій роботі не тільки на уроці, але і вдома. Домашні завдання сприяють появі інтересу до уроків музики. Діти дуже люблять виражати свої враження від музики в малюнках, віршах, розповідях. Згадайте слова Б.Окуджави:

Кожний пише, як він чує,
Кожний чує, як він дихає,
Як він дихає, так і пише,
Не намагаючись догодити.

Саме так відбувається процесі творчості.

І як буває зненацька і зворушливо для восьмикласників на їхньому останньому уроці, коли вчитель показує збережені їх творчі роботи: ескізи костюмів героїв балету І.Стравінського “Петрушка”, малюнки, у яких діти запам'ятали “Світанок на Москва-ріці”, “В печері гірського короля”, “Перепілочку”. Скільки емоцій!

Неможливо вичерпно освітити всієї грані проблеми спілкування на уроках музики. Головне задуматися над проблемами художнього процесу спілкування спільної музично-творчої діяльності вчителя й учнів. Спільна музично-творча діяльність вчителя й учня - ось стрижень, що визначає зміст спілкування на уроці. Навчальні, розвиваючі і виховні задачі уроку повинні бути нерозривно зв'язані в єдиному процесі музично-творчого спілкування. Як дивно прекрасний клас, коли звучить “Колискова Я.Степового, а діти починають потихеньку підспівувати, хтось починає плавно рухатися, розгойдуватися, хтось задумливо дивиться вдалину... Чи, коли слухаючи тему Кішки з казки С.Прокоф'єва “Петя і Вовк”, весь клас “живе” у музиці і кожна дитина співпереживає по-своєму: хтось відстукує пальцями ритмічний малюнок мелодії, хтось рухом виразно передає пружну гнучку мелодію. І починається творчість дітей у визначенні характеру-образу музики, що пролунала: “Хижий хитрий звірок”; “Обережний - це кіт”; “У кішечки м'які лапки, вона обережно крадеться”.

Одним з методологічних положень програми є визначення єдиної цілісної музично-творчої діяльності як розкриття життєвого змісту музики, здійснюваної в різноманітних формах спілкування з мистецтвом.

6. Спів як стан душі

*“Горять, як жар, слова
Чи стануть, немов камені,-
Залежить від того,
Чим наділив їх ти,
Якими до них у свою годину
Доторкнувся руками
І скільки віддав їм
Щиросердечної теплоти”*

Л.Горюнова

Запропоновані шляхи входження в пісню, народжувані самою музикою і дітьми, дозволяють вчителю розкривати і знаходити все нові і нові різноманітні шляхи вокально-хорового музикування, дозволяють поступово опанувати тим методичним багатством, що таїться в мистецтві; відкривають творчу волю в перебуванні своїх авторських варіантів, підходів своєї дороги в удосконалюванні педагогічної майстерності і майстерності хормейстера.

Прийоми освоєння пісні повинні бути освітлені її художнім образом, цілком “виростати” з нього.

От як може протікати розучування романсу Э.Грига “Захід сонця”.

Після першої фрази вчитель говорить:

- Увечері тінь довга, а у вас вона коротенька, ви її упустили, я не буду на таку тінь любуватися. Зробіть її пом’якше, розспівайте.

Після виконання другої фрази:

- “На землю” - мало вийшло землі, тут розспівавши, а ви його не виконали. “Завіса” - “а” - глибоко, розспівати, щоб огорнути темрявою всю землю.

Після виконання першого куплета вчитель міркує:

Серед опівнічної тиші
Ледве шепотяться берези,
До синів землі приходять сни,
Над світом віють мрії.

У вас немає тиші. ”Г” - розспівати, а “ш” - спіти ледве чутно. Голосних повинно бути багато, а приголосних - мало-мало... “До синів” - дивитися, як любить людей Э.Григ. “А” - знову глибоко, “віють мрії” - м'яко, як на хвилях. Ви чуєте, якими почуттями поділяється з нами композитор, от і постарайтеся заспівати так, як це переживав Гріг. Передайте цю красу природи, глибину почуття. Композитор вас слухає. (Вчитель ставить перед дітьми портрет композитора. Діти виконують пісню.)

Освоєння дітьми способів вираження своєї індивідуальності у виконавській діяльності повинне проходити в процесі нагромадження і “проживання” ними різноманітних емоційних станів, постійне “тренування” якими і дає нову якість - розвиток їх творчої, культурної і духовної особистості.

Серед різноманітних творчих завдань у вокально-хоровому музикуванні можна назвати наступні: виразне проголошення тексту пісні, що розучується, що наближається до музичного інтонування, як би її народження; пошуки

літературних творів, близьких по образному змісту твору, що розучується, і порівняння поетичної інтонації з мелодійним ладом, як перетворення інтонаційно-мовного досвіду дітей на різні форми музикування; твір підголосків; оточення пісні, що розучується, “віялом” подібних, родинних

інтонацій, що дозволяє мимоволі формувати в дітей узагальнений образ мелодії, внутрішнє чуття інтонації даної пісні; активне включення в ігрові ситуації, у діалоги - музична “розмова”; зіставлення мелодій, окремих музичних фраз на основі інтонаційного збагачення. Іноді діти, “проживаючи” текст пісень, творять свої варіанти мелодій, що часто наближаються до авторського задуму.

Як приємно, коли діти хочуть поділитися своїм власним твором - піснею. Найулюбленіший жанр- складені на шкільні теми частівки. Виявляється цікавим творчим процесом створення варіацій, а також епізодів до форми рондо.

Велику творчу радість доставляють мені підготовки і проведення уроків-концертів. Дітям подобається така форма.

* * *

Репертуар, використовуваний для співу, включає три розділи: народні пісні, теми з класичних творів, пісні вітчизняних і закордонних композиторів.

Підбираємо пісні, у яких перед дітьми розкриваються сучасні проблеми, загальнолюдські теми. Треба вчити дітей, підлітків думати, міркувати. Намагаюся давати виконувати музику, як саме життя, що нескінченно міняється.

“Народна пісня в педагогіці є носителька живих індивідуальних основ національного виховання” (С.Миропольський).

Найбільш цікавим, простим і доступним фольклорним матеріалом для початкових класів, що учаться, можуть служити лічилки, загадки, ігри, заклички, примовки, дражнилки, а також обрядові пісні. Намагаючись розкрити творчу індивідуальність кожної дитини, я збільшую число народних пісень, запропонованих програмою. У першому класі діти люблять співати “Ворона”. Ця пісня дає можливість виявити себе творчо у виразності музично-ігрового образу. Діти самі шукають рухи, що

характеризують персонаж: “ворон у червоних чоботях, позолочених сергах”.

Якщо керувати творчим процесом, то діти одержують більш активний музичний розвиток: довільно користуються співочими інтонаціями, швидше засвоюють мелодії пісень, у них формується слуховий контроль над своїм виконанням і т.д.

У четвертому класі ми співаємо колядки, заклички, у яких діти намагаються шукати свою індивідуальну манеру виконання.

Поступово народно-ігрові форми занять можуть стати потребою для вчителя й учнів, тому що процес спільної творчості буде приносити радість усім.

7. Імпровізація

Готуючись до занять, можна скільки завгодно продумувати логіку освоєння того чи іншого музичного добутку. Але коли вчитель приходить до дітей, усі його дії повинні виглядати безпосередніми, природними, народжуючись і розвиваючись на очах у хлопців. Тут імпровізаційність як принцип роботи з учнями послідовно реалізується у всіх формах спілкування вчителя, дітей і музики. А дитяча музична імпровізація, з чого починається вона? Які навички для неї необхідні? Напевно, ви скажете: слух, пам'ять, почуття ритму, розвите ладове почуття, відчуття форми й ін. Так ці якості потрібні, але імпровізація починається не з ритмо-формул, які треба розвинути; не з мелодійних оборотів, які треба додати до вже заданого; і навіть не з запропонованої інтонації, яку треба продовжити...Цінність імпровізації як методичного прийому до роботи з дітьми - не в умінні створювати музичні конструкції, а в потребі, готовності до вираження щиросердечного стану, важливої думки, враження. Тільки при такому початку імпровізування як *творчого процесу* можна вже пророчити появу не теоретично запрограмованої, завершеної на основі правил, зробленої за

зразком музичної форми, а нехай боязке і наївне, але самостійне “вирощування” музичної думки, що може виразитися часом у непередбаченій формі.

Імпровізація - це один зі шляхів розвитку творчих здібностей учня. Вона пронизує весь урок, усю музичну діяльність школярів: у відповіді на поставлене питання, у пластичному інтонуванні, в інструментальному музикуванні, у драматизації. Вищим проявом педагогічної майстерності є імпровізаційний спосіб ведення уроку - уроку, вільного від штампу.

“Творчий початок може виявлятися вже з першого класу: у своєрідності відповідей (а не тільки в їхній правильності), у прагненні самому задавати питання вчителю (а не тільки відповідати на його питання), у власних пропозиціях про характер виконання музичних добутків, у гостроті слухової спостережливості, що виявляє себе в розповідях про музику, почуту поза школою...”(Д.Кабалевский), - одна зі сторін імпровізації. Вокальна імпровізація - інша сторона творчого розвитку школярів.

Заняття імпровізацією можуть переслідувати дві взаємозалежні цілі: першу - *вироблення інтонаційного і ладового слуху*, другу - *розвиток творчої фантазії*. Найчастіше при імпровізуванні від учня потрібно вміння продовжити почату вчителем мелодію і завершити її в тоніці заданої тональності. На ряді з цим досить широко розповсюдженим прийомом не слід відмовлятися і від іншого - імпровізування мелодії з виходом за межі звичних мажорно-мінорних ладових співвідношень, коли мелодія зовсім необов'язково повинна завершуватися тонікою, а може іти у всілякі “питальні”, “незавершені” інтонації. Імпровізації можуть бути і ритмічні, і зв'язані з виконанням (які змінюють характер, темп, динаміку виконання) і т. ін. - такого роду прийоми імпровізування також досить широко поширені.

Свідомі заняття імпровізацією з опорою на розуміння того, що таке інтонація і як з її (як із зерна) вирощується мелодія, передбачаються в

програмі лише з другого класу. Основним стрижнем при засвоєнні теми “Інтонація” (у третьому класі) можуть бути спільні міркування вчителя й учнів про те, яку виразно-образотворче навантаження несуть у собі ті чи інші інтонації, як у “зерні-інтонації” виявляється закладеним характер цілого твору.

Школярі переконуються в цьому самі, пробуючи сили в імпровізації на задану їм інтонацію. Можна запропонувати дітям “зерно-інтонацію”, і вони по черзі “вирощують” з маленького “зернятка” закінчену мелодійну фразу, намагаючись при цьому витримати характер, закладений у початковій інтонації.

Другокласники дуже люблять придумувати, комбінувати, щось створювати. Багато музичних творів дають можливість виявити себе творчо в рухах, інсценівках пісень. Прикладом є “Коваль” И.Арсеева. Діти поділяються на дві групи - ковалі і вершники, виконуючи, кожна по черзі імпровізацію образів руху підкреслюючи характерні риси свого персонажа. Таке ж творче завдання вони одержують при виконанні скоромовки Д.Кабалевського “Барабан”.

Активізація творчої фантазії і творчої діяльності учнів залежить, звичайно, у першу чергу від підготовленості до цієї роботи самого вчителя, від рівня його власного творчого розвитку, музичного смаку, теоретичної підготовки. Тому *імпровізацію не можна розглядати як обов'язкову частину програми шкільних занять музикою, і відсутність її не може розглядатися як недолік у проведенні уроків музики.*

8. Пластичне інтонування

“Пластичне інтонування@- це один зі способів, одна з можливостей “проживання” образів, коли будь-який жест, рух стають формою емоційного вираження змісту. Жест, рух, пластика має особливу властивість *узагальнювати емоційний стан.* Здатність учителя знайти такі

узагальнюючі рухи, які б виразили головне: щиросердечний стан, відбитий у музиці, - ця здатність вирішує дуже багато чого, тому що ці рухи можуть стати настільки зрозумілими, настільки “заразити” дітей емоціями, що буквально відпадає необхідність у тривалих бесідах із приводу характеру музики... Якби ми з раннього віку розвивали в дітях здатність “внутрішнього програвання музики, “пластичного проспівування” її кожною клітинкою свого тіла, своєї душі, наскільки осмисленіше, дієвіше було б освоєння дітьми музики, чуттєвіше було б її виконання!

Пластичне інтонування- це будь-який рух людського тіла, викликаний музикою , який виражає її образ. Воно зв'язано з усіма видами виконавського мистецтва - рух музиканта часом “договорює” таємний зміст музики, що чує тільки цей музикант. Іноді пластичне інтонування виникає спонтанно (від “надлишку” почуттів), але, знаючи нерозривність музичної і пластичної виразності, учитель повинний спонукувати хлопців сприймати музику не тільки слухом, але і за допомогою музично-ритмічного руху.

Рухи можуть бути різними - від гнучкого спадного руху руки до імітації гри на музичних інструментах у характері музики (“Веселий музикант” А.Філіпенко); від погойдування корпусом до радісного танцю; від легкого кроку до хороводу.

Діти частіше чекають показу готового варіанта пластичного вираження, ніж самі його вигадують. Тому краще обмежуватися тільки натяками і підказками, здатними допомогти дитині. *Важливо - воля творчості.*

На уроках часто користуються прийомом виконання музики рухом, жестом - “пластичним інтонуванням”. Це допомагає дітям відчутти довжину фрази чи несиметричність фразування, відчутти в пульсації характер того чи іншого добутку, показати особливості розвитку, розгортання музики, а також виявити себе у творчому пошуку.

Так у другому класі діти, прослухавши фрагмент із “Ранку” Гріга, прекрасно справляються з завданням показати рухом, як розвивалася музика (руки дітей плавно піднімаються нагору, показуючи як сходить сонце). Звертаю увагу наскільки виразні жести, чи відповідають вони характеру музики.

Можна привести в приклад диригента - людини, що, не граючи сам на інструменті, у той же час “грає” таким колосальним інструментом, як оркестр. Виходить, є в жесті диригента щось таке, що дає відчуття інтонаційно-образний зміст музики. Рух - це зрима музика, не випадково зараз на сцені з'явилися пластичні трактування багатьох інструментальних і вокальних добутоків. Виконання музики рухом дає вчителю побачити, як чує музику кожен учень. У той же час виконання музики рухом розкріпачує учнів і змушує їх слухати твір від початку до кінця, не “виключаючи”. Коли міняється характер музики, моментально видно, наскільки чуйно уловили ці зміни діти, а отже, наскільки вони були уважні.

Творча уява першокласників у процесі моделювання образу танцювальної музики “Вальсу-жарту” Д.Шостаковича, підказує характер рухів. За допомогою музики і пластики ми спільно створюємо дійсну танцювальну мініатюру, у якій передаємо своє відчуття і бачення танцювальної музики.

Самостійна творча діяльність дітей зв'язана з пластичним інтонуванням контрастних музичних образів балету С.Прокоф'єва “Попелюшка” (“Вальс”) у першому класі через вільне диригування, пошук ліній жесту, руху в передачі бездушного звучання годин, імітації одноманітних ударів маятника-робота.

Звучить “Арагонская хота” М.Глінки. Діти дуже люблять цю музику. Але більш емоційно відчуття атмосфери святкових веселоців допоможе їм і пластичне інтонування хоти, пошук виразних жестів, поз, рухів, образотворчих моментів.

Людина багатому вчиться через рух, з'єднаний з музикою. Тому велику увагу приділяю музично-ритмічним рухам.

9. Розвиток творчої активності школярів через участь в МАНМР

У сучасному світі глобальної комп'ютеризації, технократичного мислення духовність людини все далі відходить на задній план. Класичне, народне, музичне мистецтво втрачає популярність, поступово йде з нашого життя, зі школи. Сучасне покоління майже позбавлене живого спілкування зі справжнім мистецтвом. Як, спираючись на краще, що вироблено століттями, зберегти власну культуру і водночас знайти нові ритми, мелодії, відтінки гармонії, яскраві, несподівані, сучасні? Ніякі слова не можуть справити на душу слухача того впливу, який здійснює сама музика. Це і зрозуміло, адже якби музика могла виражати лише те, що виражає людська мова, музика була б не потрібна. Лише музика здатна так яскраво і різноманітно передати переживання людини, її внутрішній світ, відчуття та хвилювання, емоції. Не випадково Р. Шуман повторював, що там, де закінчується слово, починається музика.

Невичерпні можливості музики впливати на внутрішній світ дитини, плекати її моральні риси завжди привертала увагу вчених, педагогів, музикантів. Дитина приходить у цей світ, володіючи надзвичайною здатністю до емоційного сприйняття. Оскільки її знання обмежені, то спілкування зі світом відбувається на рівні емоцій. Саме емоційний стан і має стати основою для майбутнього розвитку. Музика має невичерпні можливості сприяти формуванню в дитини естетичних смаків, потреб, моральних принципів і переконань. Діячі мистецтва відзначають занепад співу у школі, що гранично звужує виявлення співочих талантів. У більшості своїй вони стають жертвами розтління смаків та фізичного псування юних голосів нинішньою естрадною дійсністю. Засилля сучасної музики гіршими найагресивнішими своїми імпорними та вітчизняними

взірцями масово спекулює на нерозвинених смаках, на естетичній обмеженості молоді і навіть пропагується концертними організаціями, радіо, кіно з комерційною метою. А це призводить до деформації голосів виконавців, бо ігноруються елементарні фізіологічні норми функціонування цього унікального інструменту природи.

Децибелі руйнують не тільки голос і слух - вони руйнують душу. Таку “музику” немало дослідників вважають музичним наркотиком. Вона несе тільки відчуження і творчу бездіяльність. Така музика, така пісня-антипод масової пісні, яку ще не так давно міг співати кожний і якій ми дозволили зникнути майже повністю.

Я проти такої “фононаркоманії”. Переконана, що музичне виховання, яке ґрунтується на плеканні естетичних почуттів, естетичної свідомості та культури, здатне виробити імунітет проти агресивності й байдужості, художнього несмаку і засилля прагматизму. Долаючи опір розбалансованого суспільства, ми, вчителі музики, прагнемо засобами музичного мистецтва виховати почуття моральності, примусити працювати душу, повернути дитину до того внутрішнього особистісного простору, який Л. Виготський називав совістю.

Саме такі завдання покликаний вирішувати курс допрофільної підготовки “Хоровий спів”, нещодавно введений в шкільну програму. Адже колективний спів –прекрасний засіб розвитку творчих і духовних сил людини та займає провідне місце у всій музично-виховній роботі загальноосвітньої школи.

Як і будь-який інший вид музичної діяльності, хоровий спів має свої особливості. Одна з них полягає в органічному поєднанні музики і слова. Саме поетичний текст робить виражені в музиці думки більш конкретними і визначеними. Музика є, у свою чергу, образною і емоційною частиною, підсилює вплив слова. Особливо це стосується сюжетних хорових творів, історико-патріотичних пісень.

У програмі хорового репертуару включено твори українських та зарубіжних композиторів – класиків(М. Лисенка, М. Леонтовича, В. А. Моцарта), пісні сучасних авторів (О. Білаша, М. Ведмедері М. Кутного та інших). Червоною смугою через усі напрямки моєї роботи проходить знайомство учнів з українською народною піснею. Велике враження справила на дітей українська народна пісня «Ой на горі та женці жнуть». Вона пробуджувала яскраві уявлення про далеке минуле нашого народу. Пісня з її чарівною мелодією здатна донести до свідомості й серця ці картини. Тільки пісня може розкрити красу душі народу.

Особливо актуальним мені видається звернення до старовинних звичаїв, традицій та обрядів, бо неможливо сьогодні забути свої віковічні корені, з яких і починається любов до

рідного краю. Вони є своєрідними духовними підвалинами національного розвитку, найкращими досягненнями народу в ідейному, моральному, трудовому та естетичному житті. Кому як не нашим дітям стати продовжувачами традицій та звичаїв дідів та прадідів, що беруть свій початок з глибокої давнини.

З яким же задоволенням юні хористи вивчали колядки та щедрівки «Щедрий вечір, добрий», «Слава нашим господарям», «Щедрівка вчителю», «В Вифлеємі новина» та інші, а в святкові дні виступали перед глядачами не тільки нашої школи, а й місцевих організацій з вітальною програмою «Щедрого вечора! Доброго вечора!».

Доцільним у вихованні школярів я вважаю конкурси колядників, щедрівників, виконавців стрілецької, козацької, повстанської пісні. Це

викликає неабиякий інтерес до історії рідного краю, формує справжнього патріота своєї батьківщини.

Цікавою формою роботи у вихованні естетичних смаків є укладання альбомів «Пісні моєї родини». Саме з такого альбому, з розповіді батьків і дідів прищеплюється інтерес до минулого, до історії, яка в українських родинах тісно пов'язана з піснею. Адже невипадково Ф. Погребенник назвав пісню «невичерпною криницею чистої життєдайної мудрості народу, його духовної краси». І треба дбати, «щоб пісня завжди була ключем, щоб ніякі рок-метали не захарачували її глибинних народних джерел».

Окремо треба сказати про діяльність зразкового Ансамблю пісні і танцю “Поліські візерунки”, що створений у 1986 році з ініціативи тодішнього вчителя музики, заслуженого вчителя України, Хом’яка Василя Миколайовича.

В репертуарі зразкового дитячого хору пісні на різну тематику: ліричні та обрядові, стрілецькі та фольклорні, народні українські, російські, білоруські. Колектив тісно співпрацює з місцевими поетами та композиторами.

Ансамбль неодноразово був переможцем районних та обласних оглядів художньої самодіяльності:

- Лауреати Всеукраїнського фестивалю народної творчості (2004 р.)
- Лауреати фестивалю «Таланти твої, Україно» (2005 р.), за що був нагороджений дипломом II ступеня «Союзу композиторів»
- Лауреати обласного огляду-конкурсу дитячої творчості «Чисті роси» (2004-2006 р.р.)
- I місце у районному огляді-конкурсі «Співає юність України» (2004-2006 р. р.)
- III місце в обласному огляді-конкурсі «Співає юність України» (2004 р.)

- І місце у районному турі Всеукраїнського фестивалю «Співає юність України» (2010 р.)
- І місце в обласному турі Всеукраїнського фестивалю «Співає юність України» (2010 р.)

В репертуарі ансамблю важливе місце займають українські народні пісні в обробці М. Леонтовича, Я. Степового, пісні сучасних композиторів: «Молитва за Україну» М. Лисенка, «Щедрик» обробка М. Леонтовича, «Якби мені черевики» обробка М. Лисенка «Ой літає соколенько» обробка Г. Верьовки, «Мое Полісся голубе» музика М. Сльоти, «Веселкова пісня» музика О. Жилінського. Ряд творів створив і керівник колективу В. М. Хом'як: «Гімн Академії», «Пісня про Березне» на слова П. Рачка, «Тополя» на слова В. Єніна, «Нумо, хлопці – козаки...» та ін.

З метою залучення школярів до чарівного світу музики, формування творчих інтересів при МАНМР створено дитячий хоровий гурт «Барвінчата». Звичайно, діти молодшого шкільного

віку мають малий досвід спілкування з музикою, спостерігаються значні відмінності в музичному розвитку залежно від індивідуальних особливостей. Ці здібності пов'язані, зокрема, з фізіологічними особливостями дитячого голосового апарату. Діти цього віку потребують дуже обережного й послідовного розвитку діапазону голосу, обмеження сили звучання.

Тому вокально-хорова робота, підбір репертуару здійснюється відповідно до вікових особливостей дітей. Для розспівування використовується укр.нар.поспівки, що формують правильне співоче дихання, дикцію, звукоутворення. Ці вправи прості за мелодичним і ритмічним рисунком, легко запам'ятовуються, а ще виховують інтерес і любов до українського фольклору.

В репертуарі колективу є українські народні пісні, пісні сучасних та зарубіжних композиторів: «Зозуля»

польська нар.пісня, «Весняні голоси» сл. і муз. В. Кос-Анатольського, «Рідний край» сл. і муз. І. Тарнавської та ін.

Участь дітей у роботі хорового колективу дає можливість не тільки оволодіти навичками хорового співу, а й виховати захопленість і потребу творчої діяльності, здатність дивитись на оточуючий світ очима творця.

Музика пронизує все життя нашої школи: концерти, фестивалі, ранки, конкурси і т. ін. Традиційними стали свята: «Новий рік», «Останній дзвоник», «Зустріч шкільних друзів», «Випускний вечір».

Адже задача не тільки уроку музики, але і школи - засобами музичного мистецтва виховувати і розвивати в школярів естетичні почуття, правильне уявлення про прекрасне, розширювати їхні знання, виховувати високий художній смак. Урок музики - імпульс для досягнення цих цілей. Але творчим лідером повинен стати вчитель музики. Він повинен прагнути до творчості, прагнути до руху вперед. І якщо він випробує замілювання перед світом, працює над собою, то цей рух буде!

Висновки

“Діяти - жити двічі.”

А.Камю

Музична культура може бути визначена як творення через творчість, і творення насамперед свого внутрішнього світу через різноманітні види художньої діяльності. Творчий початок, як здатність дитини створювати своє, нове, оригінальне, краще - формується найбільше активно, коли музична діяльність з “зовнішнього предмета” творчості переходить у внутрішній стан (рефлексію) і стає змістовним виявленням дитячого “Я”.

Творча діяльність доставляє учням незрівнянну радість, естетичну насолоду, розвиває музично-творчі здібності, робить їх гуманними, духовно багатшими, сприяє самовираженню, прояву самостійності в засвоєнні художньо-сміслової інтерпретації творів музичного мистецтва. Отже, у міру оволодіння завданнями та формування нових умінь учні поступово включаються у процес виконання творчих завдань, які мають бути: по-перше, комплексними, тобто охоплювати різні види музичної діяльності; по-друге, забезпечувати досягнення мети, сприяти формуванню творчої індивідуальності.

Важливо, щоб у творчому музикуванні (співі, грі на інструментах, диригуванні, пластичному і мовному інтонуванні, міркуванні і т.д.) дитина “вихлюпувала” свій стан, суб'єктивно “проживала” свій настрій у музиці, а не виконувала технічне завдання вчителя. Мудрість творчості полягає в тому, що не треба “квапити” почуття думкою, треба довіритися несвідомій області душі дитини. Поступово накопичуючи і зіставляючи свої враження, музично-слухові представлення, вона раптово розцвітає у своїх творчих проявах, як раптово розкривається квітка.

Використана література

1. Теплов Б.М. Проблема індивідуальних відмінностей. - М., 1961. - с. 10.
2. Зіміна А.М. Основи музичного виховання і розвитку дітей молодшого віку: Підручник для педвузів. - М., 1993.
3. Питання музичної педагогіки. М., 1979, вип. 7.
4. Вікова психологія. За ред. Г.С Костюка. К., Рад. Школа, 1976.--272 с.
5. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посібник / О. Скрипченко, Л. Волинська, З. Огороднійчук та ін.--К.: Просвіта, 2001. -416 с.
6. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. - Вибрані твори у 5 т. - К.: Рад. Школа. - 1977. - Т.3 - с. 95.
7. Виготський Л.С. Уявлення і творчість в дитячому віці. М.,- 1967.
8. Амонашвілі Ш.А. В школу - з шести років . - М.: Педагогіка, - 1986.
9. Запорожець А.В. Вибрані психологічні праці у 2 - х томах / за ред. В.В.Давидова, В.П.Зінченка, (Авт. вст. ст. А.А. Венгер, В.П .Зінченко, с. 6 - 35, коментарі В.П. Зінченка) - М.: Педагогіка, 1986. - с.22.
10. Ветлугіна Н.О. Музичний розвиток дитини. - М., 1998. - с. 90.
11. Пантбх О.І. Творча діяльність учнів на уроках музичного мистецтва. ж. Мистецтво в школі, 2011 №1 (25), - с.30
- 12.Ковальова С.В. Сучасна післядипломна освіта педагога-музиканта: навчально-методичний посібник. – Біла Церква: КОШОПК, 2007. – 266 с.

УРОК 1 3 клас

Тема :Інтенація скоромовки та запитання

Мета: розкрити значення інтонації як основи музики; дати уявлення про спільність розмовної і музичної мов; визначити особливості запитальної, стверджувальної інтонацій та інтонації скоромовки; розвивати слухацьке, музичне мислення, емоційну чутливість, уміння виразно виконувати пісні; виховувати інтерес до музики, почуття гумору, любові до праці, естетичного ставлення до життя. Музичний матеріал: Д. Кабалевський. Пісня «Хто чергові?»; С. Прокоф'єв. «Базіка».

Тип уроку: урок введення в тему.

Обладнання: магнітофон, музичні інструменти (фортепіано, тембровошумові інструменти), ілюстрації до музичних творів, портрети композиторів Д. Кабалевського та С. Прокоф'єва.

Хід уроку

1.Вхід учнів до класу під звучання пісні композитора С. Прокоф'єва «Базіка».

2.Музичне вітання.

Учні виконують поспівку, пісню (за вибором учнів).

3.Бесіда про музичні враження від канікул.

- Яку музику ви слухали під час канікул? *(Відповіді учнів.)*
- Про яку хотіли б розповісти? *(Відповіді учнів.)*
- Яку бажали б виконати? *(Відповіді учнів.)*

4.Повідомлення теми уроку.

Учитель. Сьогодні ми почнемо розмову про інтонацію в музиці, визначимо її особливості, різновиди. Що означає інтонація?

У побуті ми, спілкуючись, звертаємось одне до одного із різними проханнями або побажаннями. Наші слова промовляються з певною виразністю, емоційністю, тобто інтонацією.

Одні й ті самі слова можуть звучати по різному: запитально чи стверджувально.

Послухайте один і той самий вірш, який я читатиму із різною інтонацією.
(Учитель читає невеличкий вірш із різною інтонацією.)

Яке виконання більше сподобалось: перше чи друге? (Відповіді учнів.)

Між словом, мовою і музикою багато чого спільного. Напевно, вам добре відомий вислів «співуча мова». Чому так кажуть?

Тому що багатьом мовам світу, зокрема й українській, властива мелодійність, наспівність. А музиці властива пісенність. Отже, наближеність до пісні поєднує мову і музику.

Основний елемент мови — інтонація. Вона допомагає відчутти настрій та емоції співбесідника. Музиці також властива інтонація. Музична інтонація посилює виразність тексту в пісні. Музична інтонація на відміну від мовної записується точно за висотою і тривалістю нот.

5.Розучування пісні Д. Кабалевського «Хто чергові?».

- Який характер пісні? (Відповіді учнів.)

- Що передає пісня? (Виразність живої мови дітей, які захоплено і з гордістю розповідають про свої обов'язки чергових класу.)

- Які інтонації ви почули в приспіві та куплетах? Порівняйте їх. (Відповіді учнів.)

При порівнянні інтонацій приспіву звертаємось до нотного запису, акцентуючи увагу учнів на незавершеності запитальної інтонації фрази «Хто чергові?» та рух мелодії фрази «Найкращі чергові!» з повторенням останнього стійкого звуку (тоніки), який надає мелодії завершеності.

Застосування методу «Руйнування образу»: закінчую мелодію на II ступені тональності (нота Мі). У цьому випадку мелодія ніби не-визначено «провисне».

- Що стане з останньою фразою приспіву, якщо закінчити її з іншою, наприклад, запитальною, інтонацією? (Відповіді учнів.)

- Чи буде таке звучання завершеним, стверджувальним? (Відповіді учнів)

Учні викопують пісню «Хто чергові?» у формі гри «Діалог».

6. Слухання пісні С. Прокоф'єва «Базіка».

Інколи мелодія музичної фрази народжується із інтонацій мови. Композитор немов «пише з натури» мовні, декламаційні фрази, що набувають пісенної, музичної широти, плавності.

Яскравим прикладом такого композиторського прийому є пісня С. Прокоф'єва на слова А. Барто «Базіка». *(Учні слухають пісню.)*

- Які особливості пісні? Чи весь час звучить музика в ній однаково?
- Як веде розмову дівчинка: швидко чи в помірному темпі
- На що схожа музична мова дівчинки в першому епізоді: на розповідь чи скоромовку? *(Відповіді учнів.)*
- Якими стали темп, ритм музики? *(Відповіді учнів.)*
- Чому тепер музика за інтонацією стала подібною до скоромовки?
- Чи справедливо дівчинку називають базікою? *(Відповіді учнів.)*

Отже, Ліда намагається здаватись розсудливою і поважною, але стрімка скоромовка видає її нестримне базікання.

7. Практична робота з визначення музичних інтонацій в піснях «Засмутилось кошеня» і «Дівка Явдошка».

Визначте характер інтонацій відомих вам пісень «Засмутилось кошеня» композитора І. Кириліної та української народної пісні «Дівка Явдошка».

Яку з пісень ви хотіли б виконати виразно, у формі концертного номеру? *(Учні за бажанням виконують зазначені пісні з використанням танцювальних рухів й темброво-ритмічним супроводом.)*

8. Підсумок уроку.

- Чи сподобались музичні твори, що прозвучали на уроці? *(Відповіді учнів.)*
- Який із них найбільше припав до душі? *(Відповіді учнів.)*
- Який із музичних творів ви хотіли б послухати чи виконати? *(Відповіді учнів.)*
- Що зближує розмовну і музичну мови? *(Відповіді учнів.)*
- У якому музичному творі композитор намагається наблизити музику до інтонацій розмовної мови? *(Відповіді учнів.)*

Отже, інтонація — найменша частина музичного твору певної виразності. Музичну інтонацію, на відміну від мовної, записують за висотою і тривалістю нот.

9. Вихід учнів із класу під музику (за бажанням учнів).

УРОК 2   2 клас

Тема. Про що говорить музика. Настрій у музиці.

Мета. Знайомство з творами Л. Бетховена, вивчення ноти РЕ, визначення разом з класом, що музика може виражати настрій людини. Розвивати звуковисотне та метро ритмічне чуття.

Виховувати любов до української музики та музики композиторів-класиків

Обладнання. Музичний інструмент, запис музики, портрет Л. Бетховена, металофони, роздаткові картки.

Хід уроку.

I. Організаційний момент.

Вхід до класу під “Марш” Л. Бетховена.

Музичне вітання.

II. Актуалізація опорних знань.

Діти, ви зайшли сьогодні до класу під нову музику. Яке вона справила враження? Вона змінила вам настрій?

(Музика весела, бадьора, і настрій хороший).

Можливо, ви визначите тип музики? (Марш).

Сьогодні я хочу познайомити вас з композитором, чия музика підняла вам настрій. Це – німецький композитор Людвіг ван Бетховен. До його творів ми на цьому уроці ще звернемось.

Скажіть, чи може письменник написати вірш, не знаючи букв? А чи міг Л. Бетховен написати свій “Марш”, не знаючи нот? Тому ми з вами не зможемо зрозуміти музику, якщо не будемо знати нотну грамоту.

(Повторення елементів музичної грамоти).

III. Вокально- хорова робота. Розспівування.

Поспівка “Котилася торба”.

Розучування за нотним записом з введенням ноти РЕ.

Послідовність розучування.

1. Знайомство з нотою РЕ.

2. Проплескування ритму.

3. Проговорення назв нот в ритмі.

4. Сольфеджування.

5. Знайомство з нотою РЕ на металофоні та виконання поспівки на інструментах.

6. Визначення настрою.

7. Виконання поспівки в настрої

Виконання пісні “ Веселий музикант” муз. А. Філіпенка сл. Т. Волгіної.

В якому характері ми виконаємо цю пісню? Який настрої вона створює?

IV. Слухання музики.

Зараз ми послухаємо твір вже відомого вам композитора Л. Бетховена. В ньому ви почуєте різні настрої, а які- визначить самі.

Діти слухають твір Л. Бетховена “ Весела. Сумна.” в такій послідовності:

а) весела

б) сумна

в) весела, сумна, весела.

Якими б кольорами ви намалювали:

а) веселу музику;

б) сумну музику.

(Веселу музику –світлими, сумну- темними кольорами.)

Вивчення термінів “мажор”- весела , “мінор”-сумна.

Розфарбовування малюнків відповідно до музики, яка звучить.

V. Підсумок уроку роблять самі учні.

Музика може виражати різні настрої людини.

Урок – аукціон 3

Тема: Про що говорить музика?

Мета: повторити , узагальнити й систематизувати знання набуті протягом вивчення теми «Про що розповідає музика?»

– розвивати музичний слух та ладо- ритмічне чуття учнів, їх музичну пам'ять, образне мислення, спостережливість.

– повторити вивчені пісні та елементи нотної грамоти

– вчити розуміти про що розповідає музика, висловлювати судження про музичні твори, визначати їх характер.

– виховувати інтерес, любов до музики, формувати естетичні смаки дітей.

Обладнання: гонг, картки з написами лотів, музичні інструменти, малюнки, олівці, фонограми, картки-ребуси

Хід уроку

I. Організаційний момент.

Учні об'єднуються в групи. Музичне вітання.

II. Оголошення теми і завдань уроку.

Увага! До аукціону запрошуюю

Сьогодні вас.

Ми вивчили пісень багато –

Їх повторити настав час.

Аукціон – цікаве слово

Товар чекає тут зрання

(демонстрація картинок)

Я продаю музичні лоти –

Ви ж покажіть свої знання.

Хто з вас пісень багато знає

І п'єси добре відгадає –

Купує зразу мій «товар»

Тож починати настав час,

Аукціон чекає нас!

III. Повторення і узагальнення вивченого.

1. Розспівування.

Першою на аукціоні виставлено розспівку.(Картка)

I гр. – розспівка «Кумо, кумо», «Каркнув крук»

II гр. – розспівка «Диби, диби», «Зозуля рябенька»

(Оцінюється від “1” до “5” балів) – звучить гонг. Товар продано!

Власником розспівки стає група, яка отримала найбільшу кількість балів.

IV. Вокально хорова робота.

Наступний лот – пісня. Які пісні вам найбільше сподобались?

I гр. – «Зимонька», «Будемо козаками»

II гр. – «Відлетіли журавлі», «Морозець»

Після виконання пісні виставляють бали, звучить гонг. Лот продано! Його власник – група ...

- Музична пауза . Колективне виконання пісні «Щоб квітла Україна».

Продовжуємо аукціон.

V. Наступний лот «Нотна грамота».

За кожну правильну відповідь група отримує один бал. Переможе та група, представник якої набере найбільше балів.

Запитання:

1. Про який ключ загадка?

Помічник у нас чудовий

Ми зємо його ключ «соль»

Все нам скаже ключ –

Він над нотами король!

2. П'ять лінійок цих ми станем називати....

Нотний стан чека роботи –

Розміщай на ньому....

3. Де можуть розміщуватись ноти?

4. На якій лінії нотного стану розміщується нота соль?

5. Де розміщується нота ля?

6. Як називається нота, що живе на першій лінії?

7. Що таке такт?

8. Що таке пауза?

9. Які тривалості нот ви знаєте?

10. Відгадай ребус.

Отже, підрахувавши кількість балів, оголошуємо власником лоту «Нотна грамота» групу...

VI. Слухання музики.

Наш наступний лот – слухання музики. Я пропоную вам прослухати уривки з музичних творів, а ви виконуете такі завдання:

– впізнати музичний твір ;

– визначити, про кого або про що він розповідає ;

– назвати номер малюнка, який може бути ілюстрацією до цього музичного твору.

Твори для слухання:

1. «Танець маленьких лебедів» з балету П. Чайковського «Лебедине озеро».

2. Танець феї Драже з балету «Лускунчик» П. Чайковського.

Робота в групах, колективне обговорення, презентація результатів групової роботи. Звучить гонг – Лот «Слухання музики» в чесному торзі здобула група... *(вручення картки)*

VII. Творче завдання.

Колективно розфарбувати одну з ілюстрацій.

Лот «Творче завдання» виборола група...

VIII. Підсумки аукціону.

Визначення кількості лотів, які здобула кожна група. Відгадування ребуса.

Виконання пісні «Мама» муз. М. Ведмедері.